

Зарудняк Н. І.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ТРАГЕДІЇ УКРАЇНЦІВ ПЕРІОДУ II СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ О. ДЕ «ПІД ЧУЖИМ НЕБОМ»)

У статті проаналізовано твори Олександера Де (Олександра Барчука) «Заходить сонце», «За сином», «S.O.S.» зі збірки «Під чужим небом», в яких автор зосереджується на показі трагедії своїх співвітчизників, спричинених II світовою війною та російською окупацією. Твори написані в один період: 05.06.1948 – «За сином», 17.10.1948 – «S.O.S.», 22.01.1950 – «Заходить сонце». У першому творі автор відтворює трагедію матерів, які не дочекалися синів із війни. У другому – цинічне вбивство голодом, холодом, непосильною каторжною працею українців, змушених існувати на вирубках дикої Карелії, безправне їх становище і безслідне зникнення. У третьому нарисі «Заходить сонце» автор відтворює безвихідне трагічне становище остарбайтерів у Німеччині, які потрапили в ситуацію «між двох вогнів»: безправні у фашистській Німеччині, часто на становищі худоби, підривали здоров'я виснажливою каторжною працею, яка нерідко відбирала життя, а на батьківщині офіційні органи закликали співвітчизників до помсти, бо працюючи на ворогів, допомагаючи їм, остарбайтери самі ставали зрадниками, ворогами.

Персонажі усіх трьох творів – звичайні люди, які мріють про звичайне сімейне щастя в рідному краї, але час, обставини роблять його недосяжним. Щоб бути щасливою, матері потрібний живий син поруч. Поки він був біля неї, світило сонце. Трирічне очікування повернення сина з війни вбиває матір («За сином»). Напівголий Артем, який бореться з природою за життя («S.O.S.»), у своїх передсмертних мареннях бачить себе поряд із дружиною і дітьми в Україні, де чувається щасливим. Молодий Анатолій, який ще не одружений, уявляє золотокосу красуню українку. Виснажений і хворий, він мріє бодай про краплину співчуття, але коли це співчуття і турботу пропонує німецька дівчина, не може їх прийняти, бо не може не сприймати чужинку як ворога.

Ключові слова: проблема, персонаж, образ, внутрішній світ персонажа, тема, Україна, Німеччина, Росія, II світова війна.

Постановка проблеми. Мала проза О. Де не відома широкому загалу читачів ні в Україні, ні за її межами. Написана в перші повоєнні роки, вона відтворювала сприйняття дійсності людьми, які пройшли шлях остарбайтерів і змушені були пристосовуватися до чужого способу життя за межами України після завершення II світової війни. Творчість письменника потребує детального вивчення, без цього не можливе повноцінне дослідження літератури української діаспори, як і всього історико-літературного процесу XX століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиріччя в коло зацікавлень науковців потрапила ціла низка письменників діаспори, творчість яких ще не дійшла до читачів в Україні, серед них і ті, що почали творити в перші повоєнні роки. Художній доробок О. Де майже не досліджувався. Згадки про нього можна знайти в літературознавстві Черкащини: огляд творчості

О. Де робив Володимир Поліщук у статті «Творчість письменників зарубіжжя – уродженців Черкащини в контексті українського письменства» [4], статтю нарисового характеру «У людській підведусь поставі...» [3] присвятив письменнику В. Пахаренко, до творчості О. Де зверталась Юля Руденко [5], художньому доробку О. Де присвячувалися наукові розвідки Наталі Зарудняк, зокрема досліджувався і твір «За сином» [2].

Постановка завдання. Завданням цієї статті є ідейно-тематичний аналіз трьох взаємопов'язаних і взаємозумовлених творів О. Де, з яких постає символічний образ осиротілої, знедоленої України воєнного та повоєнного періоду («За сином»), що в уяві її синів, які змушені поневірятися по світах, завдячуючи радянському та фашистському режимам, є земним Раєм. Такою бачить її Артем («S.O.S.»), який вмирає на вирубках дикої Карелії, такою бачить її хворий, чужий

для всіх, змушений виживати у ворожій Німеччині Анатолій («Заходить сонце»), який став ворогом для батьківщини, і в разі повернення в Україну повторив би долю Артема.

Виклад основного матеріалу. До збірки О. Де «Під чужим небом» увійшли твори, написані в перше десятиліття після закінчення Другої світової війни, під час якої автор був остарбайтером. Його, 17-річного, фашисти вивезли з окупованої України на примусові роботи в Німеччину. Після закінчення війни, як і перед іншими колишніми остарбайтерами, перед ним постала проблема влаштування подальшого життя. Свіжі і болючі пережиті враження лягли в основу збірки. Нарис О. Де «S.O.S.», написаний у 1948 році, є відчайдушною спробою письменника вразити світову громадськість трагедією своєї батьківщини. Власне, назва твору «S.O.S.» – це передсмертне прохання українця, який замерзав на «вирубках дикої Карелії», про допомогу, вже не для себе, «для нього особисто помічати не потрібно» [1, с. 160], а для тих, хто продовжував жити в нелюдських умовах.

Написаний у Ньюгейтстріті, твір демонстрував ймовірні перспективи емігрантів-остарбайтерів у разі депортації в Україну після Другої світової війни.

«S.O.S.» Артем вирізав на стовбурі зрубаної сосни, та сил, щоб поставити останню крапку, не вистачило, цей факт постійно зринає в його згасаючій свідомості: «Хочеться встати і дододати крапку в кінці» «S.O.S.» таку велику, щоб кожен закримітив, прочитав і прийшов на поміч [1, с. 160]. Він навіть не знає, кого прохає про допомогу, куди потрапить зрубана колода, але знає, що вона «готова до відправи до берега озера, а потім, як розтане лід, річками до портів... і потім далеко-далеко... може, до британських портів. Хоч для Артема це не є важливим. Найважливіше, щоб в тих портах побачили його прохання поміч – цих три літери видовбаних в корі – S.O.S – без крапки вкінці... Таки крапку мусить поставити!» [1, с. 160]. Про крапку згадує навіть тоді, коли вже не відчуває холоду, в передсмертних мареннях бачить родину в Україні, дружину, дітей, з якими тепло і з якими почувався щасливим. В останню мить, перед тим як назавжди закрити «стомлені очі», повертається до реальності: «Він згадав про крапку. Так... треба кінчити... лише він не в силі підвестися... » [1, с. 160].

За допомогою низки деталей автор відтворює жахливі, нелюдські умови, які наклали свій відбиток на Артема: «беззубі ясна, на яких пустотою залишився слід цинги» [1, с. 160], почорніле від

вітру обличчя, перемерзле тіло, стара дірява заложена фуфайка, змучене тіло і втомлена душа, голод вже не відчувається, здерев'янілі коліна, неголене обличчя.

Автор не жаліє читача, детально відтворюючи відчуття замерзаючого Артема: «мороз, що із впертістю добрався крізь діри..., жалить гадючими язиками» [1, с. 159], «мороз ще більше напружує свої сили, щоб ... задавити в холодних пазурах, – тисне зо всіх боків, хапається переможно за кістки, добирається до споду вимученої душі...» [1, с. 159]; «Руки не хочуть працювати. Пальці шукають теплого місця – лізуть за пояс штанів і там не знаходять теплоти; ноги згинаються в колінах, наче на плечі всівся багатотонний великан, і він сідає під грубу колоду» [1, с. 160]; «В очах блиснула сльоза і наче від дотику до холодного повітря, здригнулася, скотилася до перенісся і застигла» [1, с. 160].

Автор зображує смерть Артема як двобій із природою, якій він може протиставити лише надію, але яка «не в силі боротися із жорстокою стихією» [1, с. 159]. Особливого напруження письменнику вдається досягнути завдяки контрастам: мороз, який із впертістю добрався до Артема, – «на самому споді втомленої душі жевріє огник тепла, його надія» [1, с. 159]; мороз хапається за кістки – надія «втомлено, краєчком вогняного язичка... дотуляється до перемерзлого тіла» [1, с. 159]; «Теплий вогник надії цілує лоскотливим язичком беззубі ясна» [1, с. 160]; «вже стративши останній огник надії» [1, с. 161]. Контраст білого і чорного: «вже не б'ються пухкі сніжинки в його почорніле ... обличчя» [1, с. 159]. Контрастно змальовані пейзажі – зимовий карельський, із сонними силуетами ялин, сірим озером, покритим снігом і льодом, простеленим полем снігу, під яким спочивають грубезні пні, червоним сонцем, яке багрянить біду блакить полярного неба, білими пухкими хмарами з кривавими хребтами, і літній степовий, із суголовками рідного поля, теплого, соковитого, із запашним степовим повітрям, яке переповнене ароматом польового полину і досягаючого збіжжя, де дихається на повні груди, з польовими волошками, які збирає донька. Дикі карельські ліси ворожі: «хмари з кривавими хребтами сунуть ... і здається Артемові, що лише вони є справжнім ворогом його життя, бо вони, – ось як тільки насунуть на нього, – обгорнуть в біле простирано і задавлять, як яструб курчатко» [1, с. 159]. Навіть асоціації з яструбом і курчам видають в Артемові степовика. Полиновий край є частиною його, з «дітками», «діточками»,

які «бач, як повиростали! Русоголові, по батькові пішли...» [1, с. 160]. Артем подумки з рідними, які його люблять, за ним сумують: «Василько і пустувати перестав: тримається за батькову руку... заскучав...» [1, с. 160]. А на вирубках «хмари... вони, обкривавлене страхіття, повзуть і повзуть до нього, щоб задавити» [1, с. 160]. «Очі знову зустрілися з кровохребетними хмарами ... Ось вони вже спустилися до нього і кров'яною хвилиною вдарили в лице... він здригнувся, більше зігнувся, наче в намаганні підсунути під тіло ялини, але ... закрив стомлені очі» [1, с. 161]. Автор не говорить прямо про смерть Артема, але тим трагічніше вона сприймається: «Його вже не лякали обкривавлені хмари» [1, с. 161].

О. Де зворушливо змальовує у творі образ Артема. Чоловік до останнього думає про порятунк інших, не боїться смерті, і, незважаючи на безвихідну ситуацію, не втрачає надії. Він люблячий батько, любить свою дружину, рідну землю. У нього багатий внутрішній світ, він наділений казковим світосприйняттям: уявляє, що мороз втік і полетів шукати свою сестру-метелицю. Артем уміє бачити прекрасне у всьому: переставши відчувати холод, уявляє, що мороз міг полетіти десь слухати глухарів. Тим більш вражає цинічне, безжальне ставлення арапів, в запалих очах яких темно-червоними тінями блищать «відбитки закривавлених хмар, що повзуть, повзуть і повзуть, щоби закутати все навкруги» [1, с. 161]. Арап наказує «убрать» тіло Артема: він мав цінність лише як знаряддя праці. «Дві зігнуті постаті тягнуть за ноги замерзлого трупа вирубом дикої Карелії» [1, с. 161].

Нарис закінчується своєрідним пуантом: Артемові здавалося, що його справжні вороги – хмари, а насправді в ополонку в Топозері «Артемове тіло вкинули вони...» [1, с. 161]. Займенником і закінчується твір.

Образ хмар має подвійну символіку – це і лихо в житті Артема, це і лихо цілої країни, спричинене радянською владою. І марно сподіватися на допомогу, бо хмари повзуть, «щоби закутати все навкруги – і недокінчений «S.O.S», і борозну в снігові, прокладену замерзлим тілом, і ополонку в Топозері, в яку Артемове тіло вкинули вони...» [1, с. 161]. Символічним є і червоний колір, кровавий колір червоного прапора, радянської держави, колір, який відбивається в очах арапа, колір крові, насилля і жаху.

У своїх творах О. Де розвінчував уявлення про СРСР як державу, де всі співають, сміються, задоволені своїм становищем, прославляють існую-

чий лад. Нарис «S.O.S» став цілком послідовним у цьому контексті, в ньому він викриває справжнє обличчя держави, де людина не має жодної цінності, жодних прав, в якій люди зникають безслідно.

Твір О. Де «За сином» – це болочий протест письменника проти несправедливості, яка існує у світі. Мотив оплакування смерті козака найріднішими людьми бере свої витoki ще з фольклору, зокрема часто зустрічається в козацьких піснях, але якщо в них юнак сам покидає домівку, то у нарисі О. Де «забрали його» [2, с. 154], і мати, і син плачуть, розлучаючись. Простежуються у творі алюзії з баладою фольклорного походження «Ой летіла стріла» [1, с. 10], де звучить мотив безглуздості військової смерті. Сила материнської любові до сина передається в баладі через гіперболізацію кількості сліз: «де матінка плаче, там Дунай розлився» [1, с. 10], у матері О. Де «очі сухі: давно вже висохли на них сльози, і тільки холодна роса... зрошує їх» [2, с. 154]. Автор передає інтенсивність вияву материнського горя через антитезу: вже сухі очі – серце, яке корчиться з плачу. Народ найвище цінує саме любов матері: якщо сестра плаче, поки не забуде, кохана – поки бачить, то «матінка плаче, поки жити буде» [1, с. 10]. Матір О. Де взагалі жити без сина не може – «пішла за сином» [2, с. 158].

Прозаїк із любов'ю і співчуттям, зворушливістю вимальовує образ матері, використовуючи зменшувально-пестливі епітети, емоційно забарвлену лексику: старенька, одинока, стара, самотна, безпомічна, бідна, старе тіло, що вже вибилося із сили, пересохлі тремтячі уста, босі ноги. За допомогою промовистих деталей передає її внутрішній стан: втомлене серце, стогне її голос, стомлені груди, стомлене тіло; холодна, обкута чорною плахтою безнадії, душа; безнадією розбите життя, засльознені запалі очі, шепіт, скигнить душа, ридає серце, корчиться обезсилене тіло, безслізно кричить, покійрно тулиться, чорний холодний демон у замовклому серці. Поступово штрихами автор вимальовує злиденні умови, в яких живе самотня матір: убога обшарпана хатина, маленька шибка запліснявілого вікна, сирі кутки хати, «я не мала чого їсти» [2, с. 157]. І. С. Нечуй-Левицький порушував у повісті «Дві московки» проблему злиденного побуту матері, в якій забрали до війська єдиного сина, в О. Де ця проблема звучить ще трагічніше: якщо Хомиха змиралася зі своєю долею, то мати О. Де не має сили її прийняти, її життя без сина безпросвітне. Не випадково і час, коли відбуваються події у творі, – ніч. Автор використовує

художнє обрамлення: твір починається і закінчується образом володарки свого часу ночі – цариці, яка сама спить, дрімає і приспала все на землі. Початок викликає певні алюзії з казкою: «хатина, що присіла над яром край села», старенька мати, ніч-цариця, – тим разючіше звучить безнадійна кінцівка, що суперечить традиційній щасливій розв'язці: ніч «залізла чорним холодним демоном в замовкле серце» матері [2, с. 158]. Образ ночі символічний. Це і недоля України, це і зло, яке перемагає у світі, «приспала все» [2, с. 157].

Нарис побудовано на контрасті кольорів: золотого – сонця, блакитного – неба, які асоціюються із сином, і чорного – ночі. «Немає сина, немає сонця» [2, с. 156], кілька разів автор фокусує увагу не неслухняному волоссі сина, яке «зсувається на високе засмагле чоло золотистою китицею» [2, с. 155–157]. Сонце поряд з сином навіть у трагічні моменти: «А сонце так ясно гріло тоді, наче глузувало з бідних матері і сина, як вони плакали, розстаючись» [2, с. 154]. Блакитний – улюблений колір сина, він обіцяв мамі вернутися, коли «зацвітуть волошки небесним цвітом», улюблена його сорочка з голубого сатину, у нього голубі, як весняне небо, очі. Жовто-блакитні кольори концептуалізують українську символіку, яку продовжує і образ вишиваної сорочки, що зберегла мати для сина, навіть голодуючи: «Я ще маю твою вишиту сорочку для тебе... Пробач мені, що твою з голубого сатину я проміняла на бурячки... Я знаю – ти її дуже любив. Я не мала нічого їсти: – знаю, ти пробачиш мені... А вишиту я зберегла для тебе» [2, с. 157].

У творі наявні також символічні образи могили (саме до неї йде зустрічати мати свого сина), шляху, який розходиться саме за могилою. Глухі різдвяні дзвони калатають і дзвенять у вухах матері, коли біжить до могили. Є алюзії з Ісусом Христом, який народився, щоб порятувати людство і якого люди розп'яли. Ніч у творі О. Де зображено злом, яке запанувало на землі: «Ніч спить непробудним сном. Яка довга Ніч. Коли вже світанок вип'є страшну холодну темноту?» [2, с. 155]; «Ніч нависла чорним демоном і спить, обнявши землю таємничими холодними пальцями» [2, с. 156]; «Земля крижано-холодна. Ніч звисає над нею чорним демоном» [2, с. 157].

Образ матері у творі О. Де є символом долі України ХХ століття, відчайдушним протестом проти світового зла, яке втілюється в абсурдних смертях синів, забраних війною: «роздирає глуху темряву ночі хриплий голос старенької матері, і його відголос затихає десь далеко під лісом,

поміж рядочками березових хрестів, прикритих погнутими шоломами» [2, с. 157].

У нарисі «Заходить сонце» автор створює образ остарбайтера, який живе на межі фізичних і психічних можливостей, із відчуттям безпомічності, безвиході, абсолютної самотності. Низкою деталей О. Де відтворює відчуженість персонажа: червоне, холодне, байдуже сонце, яке «кидало останній жмут багряних язиків» [1, с. 181], остогидлі контури долини Леху, альпійські гори, марковані негативом. Голосний шум Леху «навівав жаль за тим далеким і близьким, що носить ім'я: батьківщина. Там немає альпійських гір залитих мідним сяйвом заходячого сонця, там немає... – Льос! Льось, ферфлюкте ауслендер!» [1, с. 181]. Реальність протиставляється батьківщині, де ворожий край відсутній.

Автор аргументує причини нестерпності чужини: знесиленого, кволого, змученого Анатолія майстер б'є по обличчю. Жажіття і потворність вчинку передається за допомогою гіперболи, зорових та слухових образів: «Виляск грубої долоні майстра розкотився розлогим простором долини і розсипався мірадами пекучих зірочок у очах Анатолія» [1, с. 181]. О. Де уповільнює час твору, описуючи рух цівки крові, яка вискочила з кутика уст на бороду, «теплим струмочком текла на шию, скапувала на обшарпаний піджак і фарбувала у червоний колір синьо-білий «ОСТ»» [1, с. 181]. Текст О. Де інформаційно й емоційно насичений. Читач бачить неголеного, обдертого, травмованого робітника, а символічна заключна деталь – забарвлений у червоний колір «ОСТ» – підкреслює, що подібне безчинство узаконене статусом остарбайтера.

Письменник контрастно змальовує внутрішній світ остарбайтера і майстра. Якщо знесилений, беззахисний, із розбитим обличчям, змучений, голодний Анатолій надіється на людське розуміння («Я несилю...» [1, с. 181]; «Я не можу більше, – шепотів із надією, що може хтось із людей дійсно його зрозуміє, відчує змученість і допоможе куском хліба» [1, с. 181]), то майстер, який не здатний на співчуття, не може його зрозуміти: його внутрішній світ ближчий до звіриного, ніж до людського. Письменник підкреслює цю деталь риторичним запитанням: «Хто зрозуміє?» [1, с. 181]. «Поява крові розбурхала звіриний інстинкт майстра, і він, мов оскаженілий собака, накинувся усім тілом на кволого Анатолія. Той впав на купу холодного гравію і скорчився під ударами важких альпійських черевиків...» [1, с. 181]. Альпійські черевики також є символом чужини.

Автор ще раз вмотивовує ворожість Анатолія до чужої території. Війна настільки зрослася із світосприйманням часу, що люди думають військовими категоріями, навіть сонячне проміння асоціюється зі зброєю. «Розплющив очі: хтось тягнув його за комір на кузов тягарової машини. Червоний жмут проміння впік його, як гостре лезо багнета, і він злякано закрив їх знову...» [1, с. 181].

Світ навколо остарбайтера – потворний, навіть сатанинський: хтось регоче істеричним сміхом, хтось випльовує брудну чужу лайку, «червоне у синіх жилках лице майстра, на яке час-від-часу виповзала із куточків зіжматого рота нелюдська усмішка, і тоді жилки робилися ще синішими і більшими і перетворювалися у павука-свастику» [1, с. 182].

Контрастним до потворного світу навколо Анатолія змальовано образ сестри Герти, яка лагідно запитує, мило дивиться, у світлих очах якої відчувалася доброта і теплота, вона гарна дівчина, хоче своєю присутністю зробити приємність Анатолію, принесла теплої кави, бутерброд, лише від неї він відчув краплину людської доброти. Анатолій розуміє, що Гертя хороша, але в уяві бачить українку, «молоду веселу дівчину у вишитій багатими кольорами сорочці, з довгими в стрічках кісьми, що русявою хвилею тремтять на гру-

дах. На її голівці, як корона принцеси, свівся із синіх волошків віночок. Стоїть серед ниви золотого збіжжя, як мавка степова, і сміється до нього повними напіввідкритими устами...» [1, с. 182]. Трагізм ситуації полягає в тому, що на симпатію чужинки Анатолій не здатен відповісти взаємністю: «тінь павука насувалася на її світлі очі, чорне м'яке волосся і теплі губи, і вона здавалася для нього так, як усе і всі: чужа, ворожа, бездушна...» [1, с. 183]; «Анатолій відіпхнув від себе сестру Герту і щиро, по-дитячому, заплакав» [1, с. 185]. А з найріднішої батьківщини голосом Іллі Ерінберга звучать звинувачення в тому, що остарбайтери продалися за кусок хліба, і погроза: «Ми відшукаємо їх на дні морському і розплатимося із ними!» [1, с. 184].

Висновки і пропозиції. Отже, автор відтворює трагедії України часів війни і перших повоєнних років, серед яких загибель синів, вимушений розрив дітей із батьківською землею, розірваність родин, антигуманність радянського режиму, фашистське свавілля, трагізм існування частини представників покоління Другої світової війни поза межами України...

Перспективу нашого дослідження вбачаємо в подальшому вивченні малої прози О. Де в контексті історії української літератури.

Список літератури:

1. Де О. І. Під чужим небом. Лондон : Чайка, 1966. 214 с.
2. Зарудняк Н. І. Образ матері у творі О. Де «За сином». *Наука та освіта: досягнення та стратегії розвитку: XXII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція* : тези доповідей, Запоріжжя, 4 листопада 2019 р. Дніпро : ГО «НОК», 2019. Ч. 2. С. 24–27.
3. Пахаренко В. «У людській підведусь поставі...». *Рідні голоси з далеких далей*. Черкаси : Відлуння, 2000. С. 138–140.
4. Поліщук В. Творчість письменників зарубіжжя – уродженців Черкащини в контексті українського письменства *Рідні голоси з далеких далей*. Черкаси : Відлуння, 2000. 148 с.
5. Руденко Ю. Урок рідного краю. Олександр Де. *Літературне краєзнавство Уманщини* : збірник наук. і навч.-методич. матеріалів / уклад. Н. І. Зарудняк. Умань : Візаві, 2020. С. 86–91.

Zarudniak N. I. THE TRAGEDIES OF UKRAINIANS DURING WORLD WAR II AND THE POST-WAR PERIOD (ON THE MATERIAL OF O. DE'S OMNIBOOK "PID CHUZHYM NEBOM")

The article analyses Alexander De's works (Alexander Barchuk) "Zakhodyt sontse (The sun sets)", "Za synom (For the son)", "S.O.S." from the collection "Pid chuzhym nebom (Under another sky)", in which the author focuses on showing his compatriots' tragedies, caused by World War II and the Russian occupation. These works were written in one period: 5 June 1948 – "Za synom", 17 October 1948 – "S.O.S.", 22 January 1950 – "Zakhodyt sontse". The first novel depicts the tragedy of those mothers whose sons were killed during the war. In the second essay the author shows the cynical murder of Ukrainians by starvation, cold and unbearable hard labour. They were forced to survive while cutting the forests of wild Karelia and usually had disenfranchised position. The third work describes the tragic situation of Ostarbeiters in Germany, as they found themselves in a situation between the devil and the deep. In Nazi Germany they were powerless and not perceived as human beings (exhausting hard labour undermined health and it often led to death), and in the homeland the authorities made their compatriots to hate them, threatened them with death because they had worked for enemies, helped them, and therefore they were also traitors and enemies.

The characters in the analysed works are ordinary people who dreamt of ordinary family happiness in their native land, but time and circumstances made it unattainable. To be happy, a mother needs a living son nearby. The sun was shining when the son was with her mother. The three-year wait for the son, who was taken away during the war, kills the mother ("Za synom"). Half-naked Artem, who is fighting with nature for his own life ("S.O.S."), in his pre-death delusions sees himself next to his wife and children in Ukraine, where he feels happy. Young Anatoliy, who does not have a family yet, imagines a golden-haired beautiful girl from Ukraine beside him. Being exhausted and sick, he dreams of at least a drop of sympathy, but when a German girl offers this sympathy and care, he cannot accept them, as he cannot help considering her as an enemy.

Key words: *problem, character, image, inner world of the character, theme, Ukraine, Germany, Russia, World War II.*